

قوناخی پاش تیپه‌راندنی بودجهی سن ساللی له عیراق

18-06-2023

نووسه‌ره‌کان

د. یاسین ته‌ها

کورتە : پاش 60 کۆبوونه‌وه‌ی لیژنه‌ی دارایی و زیاتر له 180 دیدار له‌گه‌ل به‌رپرسیانی حکومه‌تی فیدرالی عیراق، په‌رله‌مانی عیراق له‌نیو هه‌رایه‌کی گه‌وره‌دا، له سپی‌ده‌ی 12 ی حوزه‌یرانی 2023 به به‌شداری 229 په‌رله‌مانتار له کۆی 329، هه‌رچۆنیک بوو کۆتایی به مشتومپی بودجه له‌نیو بازنه‌کانی ده‌سه‌لاتی یاسادانان هی‌نا

پاش 60 كۆبۈنەۋەي لىژنەي دارايى و زياتر له 180 ديدار لهگەل بەرپرسانى حكومەتى فيدرالىي عىراق، پەرلەمانى عىراق لەنيو ھەرايەكى گەرەدا، لە سپىدەي 12ى حوزەيرانى 2023 بە بەشدارى 229 پەرلەمانتار له كۆي 329، ھەرچۇنىك بوو كۆتايى بە مشتومرى بودجە لەنيو بازەكانى دەسەلتاي ياسادانان ھينا. ئىستا برپار لەلاي حكومەتى سودانييە كە ئايا لە دادگاى فيدرالى تانە لەو پرگە و ماددانە دەدات يان نا كە پىچەوانەي خواستى دەسەلتاي جىبەجىكردن زىادكراون؟ چونكە حكومەتى حەيدەر عەبادى لە 2017دا بەم رىكارە كۆمەلنىك پرگە و ماددەي پەسەندكراوى بودجەي ھەلۈەشاندەۋە. حكومەتى ئىستاش رايگەياندەۋە كە پىداچوونەۋەيەكى لەو شىۋەيە دەكات، بەلام وردەكارى زياترى لەسەر نەدركاندەۋە.

بودجە لەرووي ژمارە و خەرجىيەۋە ھەرچۇنىك بىت، لە كۆتاييدا ئەو راستىيە ناكۆرپىت كە لە پەسەندكردنيدا ھەندىك پىشينيە و كرزى سياسى و پىكھاتەي لەخۇ گرت كە سىبەرى لەسەر قۇناخي داھاتوو دەبىت. حەوت پەرلەمانتارى لىژنەي دارايى كە خۇيان ناو ناو ھەلۇكان" كەوتتە ھەمواركردنى زۆر لە پرگە و ماددەكانى دەقى پرۆژە حكومىيەكەي بودجە، لەكاتىكدا بەپىي دوو برپارى پىشوووي دادگاى فيدرالى (25/2012) و (35/2021) ئەنجومەنى نوينەرانى عىراق دەسەلتاي ئەۋەي نىيە ھەموارى بىچىنەي و جەۋھەرى لە پرۆژە ياساى بودجەي حكومەت دا بكات. ئەم ھەنگاۋەي لىژنە پەرلەمانىيەكەش پەلكىشاني ھەژموونى پەرلەمانتارانى "دەستپۇشستوو" بەسەر رىكارە ياسايى و دەستوورىيەكانى تىپەراندنى بودجە و لە پىشت ئەۋىشەۋە كابىنەي حكومەت زياتر ئاشكرا دەكات. ئەمە جگە لە بىن بايەخكردنى ئەو رىككەوتن و لىكتىگەيشتنانەي حكومەتى لەسەر پىكھىنراۋە و دۇخىكى نوئ لە بىن متمانەيى دروست دەكات.

دەرەنجامەكانى تىپەراندنى بودجە ئەۋە دەردەخەن كە لە عىراق شتىك نىيە بە واتا راستەقىنەكەي بودجە و پلانى ئابوورى و سياسەتى دارايى بىت، چونكە ئەگەر بە بودجە پەسەندكراۋەكەدا بچىتەۋە، زۆر لە ماددە و پرگەكانى گوزارشتە لە خواست و داواكارى ھىز و لايەن و گروپ و پىكھاتەكان و، بەشى زۆرى ئەمانەش زياتر ئابوورى بەرخۆر دەچەسپىنن كە ھەموو دنيا ھۇشدارى لە مەترسىيەكانى دەدات. ھەر لەو ميانەيەشدا حكومەت ناچاركارا بە رەخساندنى 150 ھەزار ھەلى كار لە كەرتى گىشتى كە فەرمانبەرىيە. ھەرۋەھا بە دەنگدانىك بايى 160 ترليۇن دىنارى پىشينيەي ۋەزارەتەكان بەبىن پاكتاۋ بەردەپۇش كرا، بەم پىيەش بودجەكە زياتر دابەشكارى داھاتە تاۋەكو ئەۋەي نەخشەپىيەكى دارايى و ئابوورى بىت و، ئەگەر نرخی نەوتىش لە جىھان بىتتە خوار 70 دۇللارەۋە، ئەۋە ئىتر قۇناخي زيان و مايەپوۋچى دەست پىدەكات و ئەمەش مەترسىيەكى گەرەيە لەسەر عىراق لە مەوداى نيۋەرپاست و دووردا و ئىستاش كە لە ھىۋورىيەكى كاتىي بىن وىنەدا دەژى، ئەۋە كەمتر ديار دەبىت.

ھەر لەبودجەشدا دەرکەوت ئەۋەي ناۋى لى نراۋە "ھاۋپەيمانى ئىدارەي دەۋلەت"، ناۋىكى تارادەيەك بىن نيۋەرپۇكە، چونكە لە پەرلەمان ئەۋانەي ياساى بودجەيان ئاراستە كرد، زياتر ئەو پەرلەمانتارانەن كە لىنكى بەھىزبان لەگەل گروپە چەكدارە "راستپۇ"كانى ناو حەشدى شەعبى و چوارچىۋەي ھاۋناھەنگى ھەيە، ئەۋانىش ھىچ دەرەستى رىككەوتنە سياسىيەكان نىن، جگە لە ئەجىنداي تايبەتى خۇشيان زياتر لەگەل راي گىشتى شىيەي و جەماۋەرى ھاندەريان لە تۆرە كۆمەلەيەتتەكان پابەنديان ھەيە. ھەرۋەھا بەبىن ئەۋەي بە زەقى لەسەر ھىچ لايەنىكەۋە مالى بىن، دەستكەوتى گەرەيان لە بەرژەۋەندى ھەژموونى شىيەي و ناۋەندىبوونى دەۋلەت دا ھەيە كە لەگەل ئامانجەكانى زۆر لە ھىزەكانى ناو چوارچىۋەي ھاۋناھەنگىدا تەبايە.

لەسەر ئاستە سياسىيەكەش لە پاش بودجە بەرە نوپىەكانى دىكەي شەر دەكرىنەۋە. زەقتىن ئەو پىشھاتانەش ھەلۇاردنى ئەنجومەنى پارىزگاكانە لە كۆتايى 2023 دا، لەگەل يەكلاكردەۋەي مقۇمقۇي گۆرىنى محەممەد حەلبوسى سەرۋكى پەرلەمان، ئەۋىش لە كاتىكدا كە ناوبرا لە گىفتوگۇكانى بودجە لە نيۋەرپاستدا ۋەستا و خۇي لە تۆرەكردنى شىيەكان پاراست. جگە لەم دوو پىشھاتەش سوودانى بەلئىنى دابوو گۆرانكارى لە ۋەزىرەكانى دا بكات، بەلام ئىتۆي لايەنەكان نەبھىشت و مشتومر و ھەراي بودجەش ئەۋەيان زياتر كرد بەژىر رووداۋەكانەۋە. ئەم پىشھاتەش ۋەك پرسىيار و تەگەرەي بەردەم سەرۋكۆۋەزىران دەمىنئەۋە چونكە بەۋەدا دەردەكەۋىت كە ئاخۇ محەممەد شىيە سوودانى بەراستى ھىچ برپارى بەدەستە لە پىداگىرىي گۆرانكارىي ۋەزىرەكان يان دىلى خواست و بەرژەۋەندى ئەو ھىز و گروپانەيە كە بۇ سەرۋكاپەتى ۋەزىران سەريانخست.

بودجەكەي 2023 دۇخىكى بىن پىشينيە بوو لە پاش 2003، چونكە لەجىياتى سالىك بۇ سىن سالى. بۇچوونىكى بىلۋىش ھەيە كە پىيوايە چىدىكە حكومەت كارى بە پەرلەمان نەماۋە و لەمەۋلا سوودانى ناچار نىيە مۇجامەلەي پەرلەمانتاران و فراكسىيونەكان بكات، ئەمەش دەرەفتى جموجولى زياترى پى دەبەخشىت، بەتايبەت كە چاۋەكان لەسەر ئەۋەن لە ھەلۇاردنى پارىزگاكان دا ۋەك جەمسەرۋكى شىيە دەرەكەۋىت جا چ بە لىستى راستەخۇ بىت يان پالپىشتىكردىنى لىستى نىمچە سەربەخۇ و چىنى ناۋەندى شىيە كە لە خۇپىشاندەرانى جارن نىزىكن.

لە مشتومرى بودجەدا بەكرپىزى چوارچىۋەي ھاۋناھەنگى بەشنىۋاوى دەرکەوت، بەلام پى ناچىت لە پاش بودجەش بەتەۋاوى پەرتەۋازە بىن بەتايبەت كە ھەمىشە مەترسى سەدر كە لە كەمىندايە ۋەك سىبەرىك بەدوايانەۋەيە. لەدەرەۋەي ئەۋەش، ئەو سەنگەي ئىستا 130 كورسىيەكى چوارچىۋەي شىيە ھەيەتى دەكەۋىتە مەترسىيەۋە ئەگەر پەرتەۋازە بىن. لە سەرۋو ئەمەشەۋە راگرە سەرەكسىيەكەي

چوارچىۋە شىعەكە كە تارانە لەسەر يەكپىزى بەرھەمەكەى پىداگرە و، ئىستا لەجىاتى سەرقالى بە ئالۋىيەكانى نىۋخۇى عىراق، چاۋى لەسەر ئاشتەوايى سەۋدىيە و مىسر و لىكتىگەيشتنە لابلەلو نافەرمىيەكەيەتى لەگەل ئىدارەى بايدن.

مشتومپرەكانى بودجە ھەلگىرى پىشھاتى سىياسى و ياسايى نويىوون لە تۆخردنەۋەى بىن متمانەيى نىۋان پىكھىنەرەكانى پرۆسەى سىياسى ئىستا و شىۋاندنى رىساكانى مامەلەى حكومەت و پەرلەمان، لەپووى رەھەندە ئابورىيەكەشەۋە، بودجەكە ھەلگىرى كارەساتى گەورەيە و زياتر لە دابەشكارى و بەخشىنەۋەى داھاتەۋە نىزىكە و مەحكومە بە مائەۋەى نىرخى بەرمىلىك نەوت لە سەرووى 70 دۆلار، بەلام لەبەرئەۋەى ئىستا عىراق لە دۆخىكى سەقامگىرى سىياسى و ئابوورى كاتى داپە كە نىرخى نەوت تىيدا بەرزە و سەدر بىدەنگە و ئىرانىش ئۆقرەيى دەۋىت، لىكەۋتە خراپە سىياسى و ئابورىيەكانى بودجە دەرناكەون و ئاسەۋارەكانى دوا دەكەون بۇ مەۋداى دوور و ئەگەرىش ھەيە بۇ مەۋداى نىۋەپاست.